

KÖVEK ÉS KÖNYVEK

Dr. Szauder József, Dr. Szauder Ipoly

DOI: 10.59063/mba.2026.79.4.6

Előszó

„Róma mindannyiunk közös hazája”, így idézik gyakran hazánk és az örök város ezeréves kapcsolatára utalva. Erre utal a pápai himnusz is: „Üdvözlégy Róma, az emlékek örök hazája”.

Fentiek tükrében is ajánlom édesapám, Szauder József irodalomtörténész, akadémikus (a Római Tudományegyetem professzora) posztumusz kötetének: „Itália arcai” (Kossuth Kiadó, 2019, korábbi kiadása: „Kövek és könyvek”, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977) legkülönlegesebb részét a „Kövek és könyvek” című befejezetlenül maradt írását, amelyet saját fotóimmal illusztráltam. Ebben a számos római templomban látható – kevés figyelmet kapó, így még nem közölt –, igen sajátos, egyedi művészi munkákat, a Rómában egyedülálló könyves sírokat mutatja be. A ravatalon fekvők és a könyvek sajátos kapcsolatát elemezve új kontextusba is helyezi: a síremlékek el nem porladó kőbe faragott könyvei szimbolizálják az író-olvasó ember tudásának továbbélését az örökkévalóságban.

Dr. Szauder József: Kövek és könyvek

A síremlékek el nem porladó, kőbe faragott könyvei szimbolizálják az író-olvasó ember tudásának továbbélését az örökkévalóságban.

Az irodalomtörténészek védőszentje alighanem Szent Jeromos: a könyvek, melyeket olvasott, s a kődarab, mellyel verte magát, ott hevernek a keze ügyében – így mutatják képei, sokszor ugyan az általa megszelídített oroszlánnal is, de a filosz jelvénye mégis csak inkább a könyv s az önmegkövezés. Marco Palmezzano – XV–XVI. századi festő – egyik képén például (a Barberini palotában) a szent tudós és remete egy jobb felé felmagasodó sziklás hegység barlangja előtt ül, egy fátörzsön, mellette két nyitott könyvvel s a jobbján a kődarabbal. Bal felé nagy tájra esik a pillantás, jobbra viszont, meglepetésképpen, a sziklák közé polc van befészítve, fektetett s állított hét-nyolc könyvvel (1. kép).

Kő és könyv gyakran találkozik össze festményeken, kutakon, leggyakrabban azonban római síremlékeken: kőbe faragott könyvek alakjában.

Gyakran azt a ravatalul szolgáló heverőt támasztják alá vagy veszik körül, melyen az elhunyt szobra nyugszik, háton fekvé vagy etruszkosan felkönyökölve párnákra. Máskor csak arra szolgálnak, hogy megtámasz-

Az „Itália arcai” című kötet útikönyvként is használható, ajánlható minden Itália iránt érdeklődő kollégának. Róma kiemelt helyet foglal el benne, felfedi olyan rejtett szépségeit, amelyeket még a legfelkészültebb utazók sem vesznek észre. A városrészeket, tereket, palotákat, templomokat, szökőkutakat nemcsak a jelen, hanem múltbeli, már eltűnt állapotukban is megismerhetjük, tárgyyszerűen, de művészettörténeti elemzések formájában is. A római életről mintegy 100 oldalon színes történetekben számol be: a garnizállótól a night clubig, az eladó múmialábtól az ágyúlövésig, fecskékről és macskákról, betlehemekről, furcsa találkozásokról, emberi kapcsolatokról, az ott élő emberek hétköznapi életéről, gondolkodásáról. Ugyanakkor bemutatja Itália egyéb tájait, városait is: Velence, San Gimignano, Gubbio, Urbino, Narni, Mentorella, Anzio, Nettuno, Kirké hegye.

Dr. Szauder Ipoly

1. kép. Marco Palmezzano: Szent Jeromos. Barberini képtár

2. kép. Pinturicchio tanítványai (freskórészlet) a Santa Maria del Popolóban

szak a fejpárnát, kissé felemelve azt. Van olyan sírfedő dombormű is, hogy az elhunyt domborműves képmásának a talpára van kötve egy-egy vékony kódex, mint-ha azon akarna belépni az örökkévalóságba. Tudós püspök síremlékén egy angyalka két nagy könyvvel támasztja meg a hátát, s a harmadikban elmélyedten lapozni készül. Van fali dombormű, hol a koporsós mélyedést könyvek bélelik ki. A Santa Maria del Popolo egyik kápolnájának kifestőit, Pinturicchio tanítványait azzal gyanúsíthatjuk, hogy szántszándékkal festettek könyvtáros-tudós Máriát az angyali üdvözetbe, könyveket lapozó szibillákat alulra, s körben, egy illuzionisztikusan festett padra pedig egy pár könyvet, mintha valaki épp otthagyt volna őket (2. kép).

A legmulatságosabb talán Lukács evangelistának a szobra az ökörral a lateráni Szent János kerengőjén: nemcsak Lukács tartja nyitva evangéliumát az első fejezetnél, hanem leomló ruhája mellől ökör kukucskál ki, s patáját felülről egy szétnyitott könyvre helyezi (3. kép).

Humanisták vagy tudós jámborok voltak nagy többségben, akik a könyves sír megtiszteltetéséhez jutottak. Néha csak jelvénytörő célzással, úgy lévén odafaragva a sírfelirat tetejére a kódex, mint máshol a szárnyas homokóra. De a könyv mindig a tudást jelenti. Ezért a régi egyetem, Borromini Sapienzája oldalán faragott könyvek alkotják a kutat, s a könyvekből su-

gárzik ki az ivóvíz a lenti medencébe. A tudásszomj eloltásának allegóriája (4. kép).

Könyvekkel találkozunk már a padlósíroknál is. Ezek a templomhajóban elhelyezett, bemélyesztett reliefek gyakran mutatnak könyveket a képmás feje körül; mintegy rájuk támasztja fejét az Aracoeli bal hajójában elől fekvő alak (5. kép), egy 1300-as sírfigurának viszont a lába alatt van egy-egy könyv.

Több ilyen, részben letaposott könyves sír található a Santa Maria del Popolóban, itt is a könyvek rendszert a fej alatt vagy mellett s a lábnál állanak. Kivételes épségben maradtak meg a kötött könyveket utánozó reliefek a lateráni Szent János kolostor udvarának egyik, eredetileg a padlóba illesztett, de most már a falba épített emlékművén, az ábrázolt papi személy feje alatt szépen elrendezett könyvek formájában (6. kép).

De ugyancsak a padlóról kerülhetett a falba az a különös sírfülke, mely most a San Lorenzo in Lucina előcsarnokában látható. A mélyedést a test mellett könyvek töltik ki, párban, az egyik a gerincével felfelé, a másik lefelé áll. A legelső könyvek kétkapcsosak, préselt dísszel a kötéstáblájukon. De látható a gerincük is. A püspök egy hatalmas kapcsos könyvet szorít magához két kézzel.

A másik típus a ravatalheverőt alátámasztó vagy azt környező könyvekből áll. Antonio Orso, agesi püspök

3. kép. Szent Lukács szobra a San Giovanni in Laterano kerengőjében

sírja a San Marcellóban található, nagy reneszánsz falisír, hagyományosan a hátán fekvő püspöksüveges, széles ruharedőjű alakkal (7. kép).

Orso püspök, aki 1513-ban halt meg, állítólag 730

4. kép. Borromini falikútja a Sapienza oldalán

kódexet ajándékozott a San Marcello konventjének. Nehezen hihető, de az bizonyos, hogy a sok könyv, mely alátámasztja ravatalát, mellyel szinte azonosul, célzás a nagylelkű ajándéokra. Kétoldalt egy-egy szfinx

5. kép. Középkori síremlék az Aracoeli bal hajójában

6. kép. Papi síremlék a XIII. századból a San Giovanni in Laterano kerengőjében

formájú lábazat tartja a heverőt, melyen Orso püspök márványból faragott alakja fekszik. A test alatt egy lepel ráhúzódik a könyvhalomra, de mivel csak megtörri vonalait, világos, hogy a püspök lényegében egy könyvtömegben fekszik: maguk a könyvek alkotják ravatalát, emelik fel a tudós papot az örökkévalóságba. Baloldalt lefelé, a váll vonalán megfelelően, hét vastag könyv van egymásra tornyozva. Némelyikük ferdén áll ki, háromszögben, úgy, hogy a kódex két oldala fordul fe-

8. kép. Szent Jeromos figurája Antonio Orso agesi püspök sírja mellett a San Marcellóban

7. kép. Antonio Orso, agesi püspök sírja a San Marcellóban

9. kép. Bocciacio püspök sírja a Santa Maria della Pace kolostorának kerengőjében

10. kép. Laurentius Gerusinus sírja a Santa Maria della Pace kolostorának kerengőjében

lénk, és sohasem gerinckötéssel, hanem csak a lapjait átfogó kapcsokkal. Ugyanígy torlódnak fel a könyvek a test dereka alatt, egészen a lábáig, tehát teljesen kitöltik a heverő lábai közti területet. E nyüzsgő könyvhalom nem is olyan rendezett: művészi szándék szerint egyik könyv a szélével hever csak a másikon, odébb meg oldalt dőlő, felállított könyvet szorítanak össze a fekvő kódexek. Huszonöt-harminc kódexről lehet szó, csupa kapcsos könyvről, melyeknek címe természetesen nem látható, csak az ívek vastagsága tűnik elő oldalt szépen kifaragva, hogy a könyvek teljes valóságuk szerint álljanak előttünk. A legfelső kötetek puhaságát sejteti, hogy a test nyomása alatt kissé meghajlanak, préselődnek.

Balra a síremléken egy Szent Jeromos figura áll, s nagyon ügyetlenül könyvet szorít baljával a testéhez (8. kép).

Orso püspök könyves sírjához hasonló Boccacio püspöké, pápai legátusé a Santa Maria della Pace chiostro-jában (kerengőjében) 1497-ből (9. kép).

A Bramante építette, különösen harmonikus kerengőt néhány reneszánsz fali sír díszíti, köztük a püspöké. A homlokfalán széles feliratos tábla áll, a püspök megbízatásainak felsorolásával, s e tábla két oldalán – a fekvő alak feje s lába alatt – hat-hat kódex tornyosul fel, mintegy ezek tartják a püspök fejét s lábát. A könyvek kissé hátrább állanak a feliratok táblánál, mely

mintha eltakarná őket, s mintha a kötetek hátul – elfedve – nagyobb halomban folytatódna. A hosszú kapcsokat úgy faragták rá e kőkönyvekre, hogy véletlenül se adjanak ki egyenes vonalat, hanem a kapocs hol jobbra, hol balra, hol megint jobbra vágja ketté a könyv testét. Jobboldalt a könyvek kissé ferdén állanak, rendetlenül felhalmozva.

Ugyanitt, a kerengőn, befalazva fekszik a Laurentius Gerusinust ábrázoló sír, rajta a fiatalember képmásával, aki 1498 novemberében halt meg egy utcai verekedésben, sine sua causa interfecutus est, a verses felirat szerint. A ravatal mellső oldalán címerek láthatók, oroszlános és liliomos, s mindkettő könyveknek támaszkodik (10. kép).

Fej- és lábtámaszul szolgál öt vagy hat vaskos kódex – különféle irányokba futó kapcsokkal – Filippo della Valle XV. század végi fali domborművén a Santa Maria in Aracoeliben. Itt is az egész test hosszában elterülő feliratos tábla, s a két végén látható lábazat takarja el némileg a könyveket, melyek e helyen is hátrább állanak, azt az illúziót keltve, hogy hátul nagyobb halomban folytatódik (11. kép).

A Santa Maria di Monserratóban VI. Sándor titkárának, Joannes de Fuensalida ravatalának oldalt négy-négy kódex díszíti (12. kép), s ugyanitt van Alfonso de Paradinas sírja, 1485-ből, ahol az öt-öt könyvhöz szárnyas homokórát faragott a művész.

11. kép. Valle kardinális síremléke a Santa Maria in Aracoeliben

12. kép. Joannes de Fuensalida ravatala a Santa Maria di Monserratóban

13. kép. Silvester Aldobrandinus sírja a Santa Maria Sopra Minervában

14. kép. Angelo Cesi síremléke a Santa Maria della Pace Michelangelo által tervezett Cesi-kápolnájában

A háton fekvő alakoknál jóval elevenebbek azok az oldalt heverő, karjukra, feltámasztott kezükre könyöklő sírfigurák, melyek mintha ezt az etruszkos gesztust visszahozó Andrea Sansovinónak a Santa Maria del Popolo-beli emlékműveinek ábrázolását követnék. Silvester Aldobrandinus, VIII. Kelemen apja, a Santa Maria Sopra Minervában van kifaragva úgy, amint bal karjával két vastag párnára könyöklő, ezeket viszont három rendetlen oszlopba feltornyozott könyvek támasztanak alá (13. kép). A kötetek összekötő szalagjai kilógnak.

Ennél megragadóbb, s a könyveket puhán elhajlító gesztusban fekszik Angelo Cesi, az akadémiát alapító Federicónak apja, a Santa Maria della Pace Michelangelo által tervezett Cesi-kápolnájában (14. kép). Jobb kezére hajtja az arcát, s párnára könyöklő, de a párna alatt kódexek tornyosulnak piramis alakban, nehéz duplakapcsos könyvek, melyek ferdén maguk közé szorítanak egy kötetlennek tetsző vastag kéziratot. A lábánál szintén könyvek hevernek, kapcsos föliánsok és egy puhább, elhajló, lapjaival fellazuló könyv. Az alak oly meghittén hever a könyveken, mintha olvasás közben dőlt volna csak lepihenni.

Az álló vagy ülő figurák még érdekesebbek. Az Il Gesuban Legros puttója – az eretnekség legyőzését szimbolizálva – lapokat tép ki egy nagy könyvből. Kőlapokat a kőkönyvből (15. kép).

15. kép. Legros: Puttó. Az eretnekség legyőzését szimbolizálva kőlapokat tép ki a kőkönyvből. Il Gesuban

De a pálmát az a jámbor kanonok viszi el, Lelio Giudiccioni, tudós humanista, szüzi életet élő, akinek holttestét a hagyomány szerint Imperia kurtizán sírjába temették a San Gregorio Magno udvarában, de akinek tudós jámborságát változatlanul hirdeti a sírfeliratának élére beékelt könyvdombormű.

Rokonszenvesebb Georgius Bolognetti síremléke, a Gesú e Maria templomban, ahol páholyszerűen kiképzett sírfülkében térdel – az örökimádás mozdulatában – a püspök, míg egy puttó egy csomó vastag könyvnek támasztva hátát lapozgat egy föliánsban (16. kép)

Gazdag gyűjteménye van a kőből való könyveknek a Lateráni Szent János-templom kerengőjében és a Santa Maria del Popolo kőpadozatában. De szinte bármelyik római templomba lép is be a figyelmes szemlélő, mindenütt talál könyvekkel díszített sírokat, főleg az 1400–1500-as évekből. Kőkönyvek hirdetik tudóságát a San Luigi dei Francesi kolostor udvarában eltemetett francia humanistáknak; könyvet, tekercset tart kezében, sűrű redős ruhájához szorítva Stanislaus Hosius Polonies sírfigurája a Santa Maria in Trastevere templom előcsarnokában, s alatta vésett tábla, asztalként, rajta tíz könyv állítva, fektetve s egy a középén

16. kép. Georgius Bolognetti síremléke a Gesú e Mariában

nyitva, mintha éppen ott hagyta volna abba az olvasást a halott (17., 18. kép).

Az irodalomtörténészek védőszentje, Jeromos az idők folyamán átalakult Erasmusszá. S az 1500-as évektől kezdve ő vált – tán ma is az – a filozopterek védőjévé. Quentin Metsys az 1500-as évek elején ké-

17. kép. Stanislaus Hosius Polonies sírfigurája a Santa Maria in Trastevere előcsarnokában

18. kép. Stanislaus Hosius Polonies sírfigurájának felirata a Santa Maria in Trastevereben

szította el Erasmus portréját (ma a római Barberini-képtárban látható). Dolgozószobájában, íróasztala mellett ábrázolta a nagy tudóst. Meleg, aranyos tónusú, gesztenyebarna faburkolat veszi körül Erasmus fekete köntösben ülő alakját. A falban beépített könyvespolc, rajta öt-hat, rendben elhelyezett könyv. Az asztalon is könyvek, egy nyitva. A tudós kezében toll, amint éppen írni készül a kinyitott könyvbe... (19. kép).

19. kép. Quentin Metsys: Erasmus portréja